

Diaconie Hervormde Gemeente

Buitenpost-Lutjepost in de 18e eeuw

'Alle weken twee halve stuvers sakgeld'

Door D.R. Wildeboer te Buitenpost,
secretaris van de
'Stichting Oud-Achtkarspelen'

Dit artikel geeft een impressie van het reilen en zeilen van de armenzorg door de diaconie van de Hervormde Gemeente te Buitenpost in de laatste helft van de achttiende eeuw. In deze tijd wordt de diaconie 'de arme staat' genoemd. In dit tijdvak en daarvoor waren de plaatselijke diaconieën de belangrijkste instanties, die zich bezighielden met de zorg voor de armen. Indirect werd door de overheid echter wel steun verleend in de vorm van financiële hulp aan de diaconieën. In de negentiende en twintigste eeuw veranderde dit allemaal en ging de overheid zich direct met de armenzorg bemoeien. Na invoering van de Armenwet in 1854 is heden ten dage de Algemene Bijstandswet van kracht en spelen de gemeentelijke sociale diensten een grote rol op dit gebied.

Om deze bijdrage te schrijven, heb ik onder meer de rekeningboeken van de diaconie van de Hervormde Gemeente van Buitenpost-Lutjepost geraadpleegd, die worden bewaard op het Rijksarchief van Friesland te Leeuwarden.

Inleiding

'Verkiesbaar tot diaken waren alle mansledematen, godsdienstig, vroom van gedrag en van een goed vertrouwen, nadat zij tenminste éénmaal het heilig avondmaal ter plaatse hunner woning hadden genoten'.

Het was hun plicht 'de aalmoezen voor de arme leden der gemeente in te zamelen en derzelve met voorzichtigheid, getrouwheid en onéénzijdigheid uit te delen'. Jaarlijks moest rekening worden gedaan aan de kerkeraad of de gemeente.

Iedere gemeente moest zo mogelijk tenminste twee diakenen hebben, van wie één de boekhouding verzorgde en werd aangeduid als administrerend-diaken. Het blijkt dat in Buitenpost elk jaar weer een andere diaken de inkomsten en uitgaven in de boeken noteert. De zittingsperiode van een diaken was slechts twee jaar. De boeken zijn steeds bijgehouden volgens hetzelfde model. De leesbaarheid laat helaas veel te wensen over. Duidelijk is te zien dat de ene functionaris langer naar school is geweest dan de andere. Het is heel goed merkbaar dat men gewend is Fries te spreken. Het verstrekte zakgeld aan een weesjongen wordt dan ook aangeduid als 'buisgeld'. Telkens wordt in het begin van elk jaar tijdens een kerkeraadsvergadering, gehouden in 'de Kerke Kamer van de Pastorie huisinge', door de af-

tredende administrerende-diaken rekening en verantwoording afgelegd. De 'afgaande' broeder-diaken wordt dan bedankt voor zijn getrouwe administratie, zoals dit door de predikant in het boek is opgeschreven. Het saldo en de aanwezige waardepapieren worden aan de opvolger overhandigd. 'In kennis van ons', plaatsen de aanwezige broeders daarna hun handtekeningen. Aangenomen kan worden dat het ambt van diaken een erebaan was en ook een bepaald aanzien gaf in het dorp. Men moest wel het nodige vertrouwen hebben binnen de kerkgemeenschap. Bijna de hele bevolking behoorde tot de Hervormde kerk (toen nog Gereformeerde kerk) genoemd. In 1745 waren Halbe Cornelis en Mr. Hendrik Ronner als diaken in functie. Halbe Cornelis deed de boekhouding maar Ronner schreef ook wel eens wat in het boek, zoals zijn eigen declaraties bij de diaconie. Volgens het belastingregister van 1749 (Quotisatiekohier) was Halbe Cornelis molenaar van beroep en zijn welstand wordt omschreven als 'wel in staat'.

Uit de aan hem opgelegde aanslag kan worden afgeleid dat hij goed was voor een bezit van tenminste 4000 caroli gulden: in die tijd was dat een flink bedrag. Mr. Ronner blijkt 'redelijk wel in staat' te zijn en zat dus iets minder goed in de slappe was dan zijn broeder Halbe. In genoemd kohier staat geen beroep vermeld, maar uit de boekhouding blijkt dat hij 5 caroli gulden ontvangt aan 'mesterloon' voor behandeling van de arme Bauk Jelles over het jaar 1745. Een chirurgijn werd ook wel 'meyster' genoemd en het honorarium voor de meyster werd verbasterd tot mesterloon. De heer Ronner schrijft op 11 februari 1745 in het rekeningboek dat hij met de 'peerdensees' naar Leeu-

warden is geweest om Gertie Hendriks haar zere benen te bezien en verder heeft hij haar een gave gegeven van 11 stuivers. Deze Gertie zal dus één van de cliënten van de diaconie van Buitenpost zijn geweest, die in Leeuwarden woonde. Een paar dagen later declareert eze chirurgijn 6 stuivers voor 'peerdevoer' wegens een rit naar Optwizjel, die hij voor de diaconie moest maken. Gelet op het royale bedrag van 6 stuivers, heeft het paard kennelijk erge honger gehad op dit korte traject.

Om iets aan de weet te komen over de financiële positie van de bevolking van Buitenpost, is het reeds genoemde belastingregister een uitstekend hulpmiddel. Van ieder gezin werd genoteerd het aantal gezinsleden en over welk vermogen of inkomen men beschikte. Hier blijkt uit dat in Buitenpost 479 mensen woonden en dat er 133 gezinnen waren. Uit de opgelegde aanslagen kan worden afgeleid dat 41 huishoudingen geen bezit hadden en hun financiële positie wordt omschreven als 'zeer arm', 'arm', 'zeer sober in staat' en ook nog als 'zeer arm oud en vervallen'. Onder deze 41 onvermogen gezinshoofden waren 15 arbeiders, 2 weversknechten, 2 schoenmakers, 1 meelker (bakker), 1 biesjager (politie-agent) en 1 hovenier.

Het overige deel bestond in hoofdzaak uit weduwen, waarvan in veel gevallen nog kinderen thuis woonden. Hoewel dus bijna een derde gedeelte als arm of zeer arm te boek stond, was maar een betrekkelijk klein aantal personen afhankelijk van de zorg van de diaconie. Het zijn vooral de namen van de weduwen en weeskinderen, die in het rekeningboek voorkomen. Het totale aantal arme personen, dat jaarlijks met de

diaconie in aanraking kwam is niet exact na te gaan, maar bedraagt niet meer dan twintig.

Het geldstelsel in de 18e eeuw leek sterk op het stelsel dat lang in Engeland in gebruik is geweest. Men rekende in guldens, stuivers en penningen. Een gulden (de caroligulden) was 20 stuivers waard, terwijl de stuiver een waarde had van 16 penningen. Er waren ook nog meer muntstukken, zoals een dubbeltje (waarde 2 stuivers) en een schelling, die 6 stuivers waard was. De daalder, van 30 stuivers, werd nog wel als rekenenheid gehanteerd. Vandaag de dag spreekt men nog soms van daalders.

In dit artikel zult u veel geldbedragen tegenkomen. Om een indruk te geven over de waarde van het geld het volgende. Een normaal weekloon in de 18e eeuw was 3 gulden. Een brood kostte iets minder dan 2 stuivers en de huur van een woning varieerde van 10 tot 16 gulden per jaar.

Eigendommen van de diaconie

Het belangrijkste bezit bestond uit huizen, land en waardepapieren. Naast de armenwoningen in de Kerkeboeren (nu de Kerkstraat), waren er nog een aantal woningen, waarvan jaarlijks de huur wordt ontvangen. Bij de Zandsloot had men 3 pondemaat in eigendom. In 1780 werd aan de timmerman 12 gulden betaald wegens herstel van het 'Tiltje' over deze sloot, dat toegang gaf tot dit land. De 'armelanden op het Uytland' en 'het Fentje gelegen in het West' waren eigendom van de diaconie. De aanwezige waardepapieren bestonden uit obligaties, reversalen, dit waren schuldvorderingen op bepaalde personen en koopbrieven. Bij de opsomming van deze stukken staat te lezen, door wie ze in de loop der jaren zijn geschonken.

Vanaf 1795 valt in de boekhouding iets te merken van de staatkundige veranderingen in ons land. Na de Franse inval in 1795 werden de Patriotten de baas. De Zeven Verenigde Nederlanden gingen nu de Bataafse Republiek heten, later het Koninkrijk Holland. Ons land werd als vazalstaat ondergeschikt aan Frankrijk. De nieuwe regering sloot een verdrag met Frankrijk, waarbij Nederland onder meer een 'schadeloosstelling' moest betalen van honderd miljoen gulden. Om dit geld op te brengen moesten verschillende instellingen bloeden en dit ging in de vorm van het opleggen van verplichte geldleningen ter waarde van het bezit, tegen een rente van drie en half procent.

Ook de diaconie in Buitenpost moest er aan geloven en in het betreffende rekeningboek wordt aangetekend dat een en ander is gedaan 'ter voldoening van een Decreet door het provinciaal bestuur gearresteerd'. Over de jaren 1796 en 1797 was hier een bedrag mee gemoeid van in totaal 1746 gulden. Men was blijkbaar in staat om dit bedrag op te brengen, want er werden geen diaconiegoederen verkocht. De kerkvoogdij van Buitenpost zat met hetzelfde probleem, maar hier is wel sprake van verkoop van bezit.

Inkomsten en uitgaven

Volgens de rekeningboeken vertonen de inkomsten en uitgaven in de periode van 1745 tot 1800 een stijgende lijn. De ontvangsten stegen van 899 gulden in 1745, tot 1286 in 1776 en vervolgens tot 1626 gulden in 1795. De uitgaven liepen redelijk in de pas met de inkomsten; hierin was weinig verschil. Een uitzondering was het jaar 1778, want toen werd 537 gulden meer uitgegeven, dan werd ontvangen. Het beleid was er dus niet op gericht om het ontvangen geld op te potten. Het binnengekomen geld werd wel ten behoeve van de armen besteed. Het waren blijkbaar wijze mannen, die toen aan het roer van 'de arme staat van Buitenpost' stonden.

Financiële bronnen van de diaconie

In 1745 kwam nog meer dan de helft van de inkomsten uit de collecten. In latere jaren, zoals in 1780, liep dit sterk terug en leverden de collecten nog maar een zesde deel van de totale ontvangsten op. Bij elke kerkdienst werd er in de kerk voor de armen ge-collecteerd. In de boeken wordt dit genoteerd als 'gaafven in de buydel'. Tijdens de avondmaalsdiensten komt het meeste geld binnen.

Bij de begrafenissen wordt ook geld voor de armen ingezameld. Na afloop kon men iets achterlaten in 'het bekken' (open schaal) bij de ingang van het kerkhof. Uit de opbrengsten kan men nog de maatschappelijke status van de overledene en die van zijn familie en vrienden aflezen. Na de begrafenis van Tjepke Moy op 5 januari 1745 werden 2 gulden en 8 stuivers in het bekken aangetroffen. Gewoonlijk was echter de opbrengst niet meer dan 10 stuivers. Gelukkig waren er ook betere tijden voor het bekken bij het kerkhof, zoals in 1780.

In dat jaar stierven twee vooraanstaande lieden in Buitenpost. t.w. Raadsheer Knock en Martinus van Acronius. Raadsheer Knock was de laatste bewo-

ner van Herbrandastate. Dit gebouw stond aan de Voorstraat op de plaats van 'Nieuw Herbranda', het voormalig bejaardencentrum. Na de dood van Knock werd de state nog in hetzelfde jaar op afbraak verkocht en ook daadwerkelijk afgebroken.

De heer Acronius was een hoge militair en had het tot de rang van luitenant-generaal gebracht. Dit heerschap zal geen geldzorgen hebben gehad, want uit zijn belastingaanslag in 1749 kan worden afgelezen dat hij zeker een bezit had van 90.000 gulden. Maar hij had ook de 'kowerútsjes' geteld bij zijn schoonvader ene heer Van Haersma, die ook niet bepaald onbemiddeld was. Acronius trouwde met zijn dochter Catharina Wiskia Van Haersma. Van beide echtgenoten hangen rouwborden in de Nederlands Hervormde kerk. Onze overste bleef in stijl, want naast het familiewapen zijn een aantal krijgsattributen afgebeeld. Voor de schaalcollecten bij het kerkhof leverden deze begrafenissen een resultaat op van respectievelijk 27 en 48 gulden.

De verhuur van het doodslaken, eigendom van de diaconie, leverde een vast bedrag op van 14 stuivers per begrafenis. Dit laken werd over de kist en baar gelegd. Er schijnt tevens een regenkled in de verhuur te zijn geweest, want in 1778 werd een stuiver ontvangen voor het gebruik.

Verder hingen er armenbussen elders in het dorp, zoals bij het Rechthuis en de plaatselijke herbergen, t.w. 'De Gouden Engel' in het West van Buitenpost en 'De Roskam' aan de Voorstraat. De resultaten hiervan waren in 1798 maar matig. Alleen in de bus bij de 'Gouden Engel' was een bedrag van 8 stuivers door misschien voldane bezoekers achtergelaten.

Vooraf in de latere jaren was de belangrijkste inkomstenbron voor de diaconie de ontvangen legaten en giften. De reeds eerder genoemde overste Acronius liet bij zijn testament in 1780 een legaat na van 1000 gulden in de vorm van een obligatie van het Landschap. Door tussenkomst van Grietman van Haersma komt de diaconie in het bezit hiervan.

Hiervoor hebben we al gezien dat de diaconie in de 18e eeuw de belangrijkste instantie was, die zich bemoeide met de zorg over de armen. De overheid hield er zich nog niet mee bezig, maar deze verleende wel in allerlei vormen financiële hulp aan de diaconie om de hulpverlening in stand te houden. Het totale ontvangen bedrag van overheidswege was echter bescheiden. Het 'oortjesgeld' was één van deze inkomsten. De benaming heeft zijn naam te danken aan het muntstuk 'oord', met

een waarde van 4 penningen. Van iedere gulden belasting vloede dit bedrag in de armenkas. De inkomsten waren erg wisselend.

Jaarlijks komt uit de kas van het rijk binnen het suppletiegeld. Dit is bijna steeds hetzelfde bedrag van rond de 40 gulden. Het suppletiegeld was bedoeld als een aanvulling op het predikants-tractement, dat echter door de Kerkvoogdij werd betaald. Halbe Cornelis schrijft op 2 augustus 1745 in het boek dat hij met zijn mede-diaken meester Hendrik Ronner naar Augustinusga is geweest wegens 'subsyljegeld' en dat zij 2 stuivers overzettergeld hebben betaald. Het lijkt erop dat ze toen dit geld hebben opgehaald, want in Augustinusga was destijds de zetel van het gemeentebestuur. In ieder geval hebben ze zich laten overzetten met een veerbootje over het Kolonelsdiep. De brug bij Blauwverlaat zal er nog niet zijn geweest.

Het marktgeld van de paardemarkt in augustus krijgt de diaconie, maar er zijn ook een aantal jaren, dat de kerkvoogdij dit ontvangt. Merkwaardig in onze ogen van nu is de volgende post in de boekhouding uit het jaar 1796:

'Betaald aan B. v.d. Koj, wegens een advertentie bij gelegenheid van de Buitenposter merke, inhoudende het verbod van goechelen en daar ons door de Municipalen vrijheid is gegunt merk-geld voor de armen in de samlen, toen is begrepen dat dit tot onsen last was'. Het is bekend dat in die tijd de kerk het goochelen afkeurde, zelfs het vioolspele in het openbaar was uit den boze. Met de Municipalen wordt bedoeld de mensen van de Municipaliteit (de naam van het gemeentebestuur van toen). Er zal dus overleg zijn geweest met de plaatselijke overheid over het plaatsen van een advertentie en dat de diaconie dit zou betalen. De Municipaliteit in Augustinusga was blijkbaar ook op het goochelen tegen.

Het kwam ook voor dat de ontvangen boetes aan de diaconie werden geschonken, dit blijkt uit de volgende boeking: 'Ontvangen van de ontvanger Evert Dirks 4 caroli gulden en 16 stuivers, wegens ontvangen breuken van de weggebleven vaartruders, dit uit order van Officier A.V. van Haersma'. Kennelijk waren deze personen verplicht om de vaart in het dorp schoon te houden en waren dus nalatig geweest.

Wegens 'jagtelden ontvangen van de Sikterije van Achtkarspelen', kwam in 1798 een bedrag binnen van ruim 90 gulden. Ook was er een belasting op verkoop van land, die ten goede kwam van de diaconie.

Verder kwamen de opbrengsten van de

nalatenschappen van de bedeeden in de kas van de diaconie. In het sterfhuis van Bauk Jelles werd op 23 maart 1745 een bedrag aangetroffen van 11 stuivers en 8 penningen. Het was de gewoonte dat de nagelaten goederen op een boelgoed werden verkocht. Toch werd er ook onderhands wel eens iets verkocht van de nagelaten goederen.

In 1783 werd het zilveren oorijzer van de arme Klaske Johannes door de diaconie verkocht aan een zekere Pieter Martens te Kollum voor 4 gulden en 1 stuiver. Het was gebruik dat kapitaal werd belegd in obligaties: dit leverde elk jaar weer inkomsten op. Jaarlijks komt men tegen de ontvangsten wegens huur van huizen en land.

Een heel bijzondere ontvangst is de volgende boeking in 1788 'Ontvangen van Pytter Jans te Optwijzel voor de armen te Buitenpost, 5 stuivers en 8 penningen wegens een weddenschap. Het verhaal, dat hierachter schuilt, komt uiteraard niet in de boeken voor. Hoe kwam een inwoner van Twijzel er toe om een gewonnen bedrag bij een weddenschap aan de diaconie in Buitenpost te geven? Misschien heeft deze persoon gewed met iemand uit Buitenpost en dat bij verlies van de weddenschap door deze persoon het bedrag ten goede zou zijn gekomen aan de armen te Twijzel? Jammer dat Pytter Jans het ons niet meer kan navertellen. Hij heeft ons nieuwsgierig gemaakt.

De bedeling van thuiswonende behoeftigen

Dit waren de armen, die in staat waren zelfstandig te wonen. In de regel waren dit alleenstaanden en in de meeste gevallen weduwen. Bauk Jelles en Ancien Jans kregen wekelijks 4 stuivers, terwijl Martsen Gerrits werden ondersteund met 6 stuivers per week. Van deze bedragen kon men zich lang niet bedruipen, want een paar klompen kostte al 3 stuivers. Deze uitkeringen moet men zien als een aanvulling op de andere leveringen en diensten aan deze groep behoeftigen, waarop we nader terugkomen.

(slot volgt)

Dit was een publicatie van de 'Stichting Oud-Achtkarspelen', die zich ten doel stelt belangstelling te wekken voor de historie van de eigen gemeente.

1757		Uitgaaf voor Jouke Tjallis.	
De 19 April.	Aan Hendrik Wilts betaalt tien slavers voor te vegen brengen van een arme sijke jongena Gys. twijfel	scgge	50
De 20 Dato.	Aan Gerrit Niels Vrouw betaalt sessten lot: weegens koste gelt van Oene Gerrits kind dat Maai 1757 vns vrschenen dit voor gijlansje	scgge	6
De 26 Dato.	Aan Datto Gans Trijntje tot Boerentien slavers gegeven tot nodig onderhoud	scgge	50
De 29 Dato.	Aan Jacob Jans twee slavers betaalt voor dat hij na optwyselder Dickens had geweest om te doen van Jan Leuwes zijn vrouw	scgge	24
De 30 Dato.	Aan Bouwe Wilts betaalt voor te vegen brengen van Jan Leuwes zijn vrouw acht slavers na optwyselder scgge	scgge	0
De 30 Dato.	Aan Romk twee slavers betaalt wegens een arme jonga die zij heeft gehad	scgge	2
De 21 Maai.	Aan Janke een slaver betaalt van de wijn kanne	scgge	5
De 27 Dato.	Aan twee arme reisbaare personen vier slavers gegeven	scgge	4
De 30 Dato.	Aan twee verdriewene slavers met twee kinders uit Frankrijk achtien slavers gegeven	scgge	50
De 31 Dato.	Aan de wedde van Lammeret Telles acht slavers betaalt voor't maaken van twee nieuwe honden voor Saapke Saapes	scgge	8
		scgge	3

Bestel van de jaarkonyn overeen van may 1779
tot may 1780

Jan Romkes is besteld bij Lütstien (Prukes
van may 1779 tot 1780 en sal om twee jaeren
vondert twaalf Cnaloguulden tien stivers
dog lütsses stivers maaten de jonge yere
alle werken een stivers en twee missen handden
een missen kintrock twee linnen broekken
een belasse en benaaije

Jacob Romkes is besteld bij Baake Baakes
Postma en opswelzel en sal vordienne sestien
Cnaloguulden en alle werken twee stivers van
may 1779 tot 1780 dog het belapsse een
knaajen blijft voor de diaconen
deze besse stude Japuk Romkes sal hem selfs
mede en heeft Bedankt

De diaconie-wezen werden ondergebracht bij kostgezinnen en van jaar tot jaar (van 12 mei tot 12 mei) waren er bepaalde afspraken gemaakt. De boekhouder-diaken noteerde deze in het rekeningboek. Zoals u ziet was de ambtsdrager in 1779 geen uitblinker in de Nederlandse taal.

Jan Romkes was 11 jaar in 1779. Hij kreeg een stuiver zakgeld per week en van mei 1779 tot mei 1780 had hij recht op 2 nieuwe hemden, een nieuwe hemdrok, 2 linnen broeken en zo nodig moesten zijn kleren worden gelapt en genaaid. Kostgeld 12 car. gulden en 10 stuivers.

Een oudere broer van Jan, t.w. Jacob Romkes, 17 jaar in 1779, was 'besteld' voor 16 car. gulden per jaar (boven de kost en inwoning). Per week zou hij 2 stuivers zakgeld krijgen. Maar dit ging allemaal niet door, want 'Japik' had te kennen gegeven dat hij zich zelf zou redden en de diaconie had bedankt.

De diaconie van de Hervormde Gemeente

Buitenpost - L. B. post in de achttien eeuw

- Dess. Ma. *Geederaal iedgades* 1757
 Aan een arm Man uit oostfriesland
 die van zijn goederen was beroofd door
 del van 't overstromen van 't waader en
 door middel van 't franse krijgsvolk. sodat
 hij niet dan vrou en kinders had overhou-
 den en zijn beede was naar hem en veif van
 zijn nabestevende hees gesonnen die ook voor
 't ontbloom en sood' medelijden en tot
 nooddruft' ¹² stuivers aan hem gegeven segge 12
- Dess. Da.
 Dess. Dato
 Aan Janka een sluyer getaalt van de
 wijnkamre segge 5
 Aan Doetje Doedens tot Kollum voor
 wijn getaalt die op vier tijden tot 't
 Avontmaal is gebrukt beevon Carolij-
 tien stuivers volgens gijlansje met N. 14
 segge 14 10
- Dess. v. d. l.
 Aan de wedde van haike Sipkes vier
 stuivers betaalt weegen 't breiden van
 van een Paar nieuwe handschoenen
 voor Matsen Tonnes segge 4

Toelichting

'Uit medelijden en tot nooddruft' werd in 1757 aan een arm man uit Oost-Friesland 12 stuivers gegeven. Hij vertelde dat hij van zijn goederen was beroofd door een overstroming en door Frans krijgsvolk. De man had alleen zijn vrouw en kinderen maar overgehouden en zijn 'beede' (verzoek om hulp), was behalve voor hem tevens bedoeld voor 5 van zijn gezinsleden, die ook waren 'ontbloom'.

Voor 7 caroli gulden en 10 stuivers leverde Doetje Doedens te Kollum de avondmaalswijn, die 'op vier tijden' in het jaar 1757 werd gebruikt.

Aan de weduwe van Haïke Sipkes werden 4 stuivers betaald voor het breien van een paar nieuwe handschoenen voor Matsen Tonnes.

De diaconie van de Hervormde Gemeente Buitenpost-Lutjepost in de achttiende eeuw

'Alle weken twee halve stuvers sakgeld

Door D.R. Wildeboer te Buitenpost
secretaris van de 'Stichting
Oud-Achtcarspelen'

Deel II (slot)

Dit artikel is het tweede en laatste deel, dat een indruk geeft van de armenzorg door de diaconie van de Hervormde Gemeente te Buitenpost in de laatste helft van de achttiende eeuw.

Hulp aan uitbestede wezen in kostgezinnen

Omdat de gemiddelde leeftijd veel lager lag dan nu, waren er veel meer wezen. Beide ouders van een gezin kwamen soms vrij jong te overlijden. Met de kostgezinnen werd een soort contract gemaakt, die in de rekeningboeken werden opgeschreven. Voor schoolgaande kinderen, die nog niet konden werken, werd een kostgeld betaald van 19 tot 30 gulden per jaar. Het loon van de oudere jongelui kwam terecht in de kas van de diaconie, maar er werd wel een bedrag aan zakgeld bedongen en bepaalde met name genoemde kledingstukken en schoeisel. De 10-jarige weesjongen Jan Romkes werd van mei 1780 tot mei 1781 besteed bij Luitjen Paulus in Twijzel. Er werd onder meer bepaald dat Jan 'een fandels jaar' naar school moest en dat 'de schoolpenningen bleven toe laste van de deaconia'.

Er werd dus wel aan gedacht dat Jan onderwijs zou volgen, maar een periode van 3 maanden per jaar is in onze ogen van nu lang niet voldoende. Maar daar dacht men in 1780 blijkbaar heel anders over. Verder werd overeengekomen dat Jan Romkes boven de kost een paar nieuwe schoenen zou krijgen,

verder 'vrij lappen en naaien' (zijn kleren moesten dus heel worden gehouden) en hij zou een stuiver zakgeld per week ontvangen.

In deze overeenkomsten kan men lezen wat voor kleding er werd gedragen. Er is sprake van flasdoeken hemden en gesmette schordoeken. Het weesmeisje Saapke Sapes kwam 10 ellen doek toe naast een loon van 10 gulden per jaar.

Het was wel gebruikelijk dat weesjongens in de leer werden gedaan bij ambachtlieden om een vak te leren. Zo werd Anne Romkes van mei 1780 tot mei 1781 besteed bij 'Durk Schoenmakers' in Veenklooster. De boekhouder-diacon schrijft in 1780 hierover: 'Hij sal verdienen 6 car. gulden, 2 paar nuwe schoenen en vri lappen en naayen; boven de kost alle weken 2 stuvers sakgeld'. Een jaar later is hij nog bij dezelfde baas op gelijke voorwaarden, maar dan krijgt hij er nog een schootsvel op toe. Volgens het doopboek van de kerk in Buitenpost werd Anne geboren in 1764. Toen hij in een klooster woonde, was hij dus een jonge man van 16 en 17 jaar oud.

Hoe de behandeling van de wezen in de kostgezinnen is geweest kunnen we alleen maar raden. Aangenomen mag worden dat hier toch wel een zeker toezicht door de diakenen op is geweest.

Ook is uiteraard niet meer na te gaan hoe de wezen hun contacten met de diaconie hebben ervaren.

Betaling van verleende diensten en leveringen aan de behoeftigen. Zoals we reeds hiervoor zagen, kregen de thuiswonende armen maar heel weinig geld in handen van de diakenen. Het brood, de turf, kleding en schoeisel enzovoort werd voor rekening van de diaconie aan hen geleverd. Verder werd voor deze ondersteunden betaald de huur, de nodige huishoudelijke hulp bij ziekte, dokterskosten en de kosten bij overlijden.

De plaatselijke bakker presenteerde een jaarrekening voor geleverd brood aan 'de arme staatsarmen' van 111 gulden. Uitgaven voor turf komen veelvuldig in de boeken voor. De hoeveelheden 'baggelaar' worden in rekening gebracht 'per schuute', 'per voer' en 'per stobbe'.

Aanschaf van kleding en reparatie hiervan, is uiteraard ook nodig. Dirk Hessels krijgt 'een paar hosen' van de wolkammer voor 12 stuivers. Schroor Fokje ontvangt loon voor 'het uitsteken' (reparatie) van hemden. Aan een koopman te Kollum werd geld betaald voor de levering van een 'halfsleten' laken ten behoeve van het huisgezin van Hessel Rinderts. Schoenmaken en -lappen was aan de orde van de dag en er worden vrij grote bedragen voor betaald. Het dragen van klompen komt nog weinig voor.

Bij ziekte betaalde de diaconie huishoudelijke hulp. Antje Sjoerds verdient in 1780 een bedrag van 2 gulden 'omdat zij 8 weken op het arme huisgezin in het huis 'De Laatste Stuiver', aan de Trekweg gelegen, heeft gepast'.

Posten voor betaling van medicijnen en medische hulp zijn ook in de boekhouding te vinden. Onze Anne Rom-

kes, de schoenmakersknecht uit Veenklooster, krijgt 2 gulden en 8 stuivers voor 4 pakjes poeders (men noemde dit pulvers), 'tot een middel tegen de koorst' van een apotheker te Dokkum. Willem Nitters ontvangt 2 gulden voor reisgeld naar Groningen 'voor onderzoek tot herstel van zijn been'.

Kosten van overlijden en begraven zijn eveneens te vinden. Op 14 juni 1785 stierf de bedeelde Jan Pytters. Het afleggen was destijds nog burenplicht en de koffie, die er bij werd gedronken, was voor rekening van de diaconie. Verder werden de kosten van de kist, het grafdelven en het doodskleed betaald. Na de begrafenis werd er nog wat gegeten en gedronken, dat als de 'de leed' in de boekhouding wordt aangeduid. Wat er precies werd geconsumeerd is niet vermeld, maar in ieder geval betaalt de diaconie 2 gulden voor 'een fandel' bier. Dit bier werd wel 'leedbier' genoemd.

Hulp aan passerende zwervers en bedelaars

Grote bedragen waren hiermee niet gemeoid; vaak beef het bij een aantal stuivers. Al deze lieden zullen wel een geloofwaardig verhaal hebben gehad om iets te krijgen. In sommige gevallen is hiervan iets door de administrerende-diaconen opgeschreven. Geregeld wordt uit de kas van de diaconie een bepaalde vergoeding betaald aan inwoners van Buitenpost, die rondreizende behoeftigen onderdak hebben verleend. Een zekere Gertie kreeg in 1743 voor het bergen van een arme vrouw voor 2 nachten een bedrag van 5 stuivers.

Verder werd onder meer geld gegeven aan een vrouw met een zeer been (1757) en een arme weduwe met 5 kinderen, woonachtig in Oost Friesland.

Een paar berooide zeelieden, die bij de diaconie aanklopten, ontvingen een aantal stuivers. Beide mannen vertelden dat hun schip was vergaan en 'van alles waren ontbloot'. Ze waren op reis van Texel naar hun gezin in Hamburg. Ook waren ze 'zwaar onder meesters handen, zo zij zeiden'. In deze laatste zin klinkt enige twijfel door. Het zal zeker zijn voorgekomen dat de verhalen niet altijd klopten en men bij de neus werd genomen. In 1745 kregen 2 langstreckende stomme mensen, die door de Turken de tongen uitgesneden waren, samen een bedrag van 6 stuivers. Er waren in die tijd meer van dergelijke slachtoffers, die in ons land rondzweerven en gingen bedelen. De volgende aantekening van 7 april 1754 in het rekeningboek confronteerde de diaconie in Buitenpost met wantoestanden elders in de wereld.

'Aan een arm man 10 stuivers gegeven tot lossing van zijn broeder en zuster, die so hij sij, bij de Turk gevangen saten'. In die tijd maakten Barbarijnse zeeroovers de Middellandse Zee onveilig. Ze stonden onder Turks gezag en maakten hun rooftochten vanuit havens in Noord-Afrika. Het kwam voor dat schepen werden gekaapt en dat de bemanning en passagiers als gijzelaars in Turkije werden gevangen gezet. Voor deze gijzelaars moest dan een bepaald losgeld worden betaald en werd er een beroep op de familieleden gedaan, die aan het bedelen sloegen om de afkopsom bijeen te krijgen. Sommigen hadden een getuigschrift van een predikant bij zich om hun geloofwaardigheid te vergroten.

Overige kosten en processen

In 1745 schijnt er een geschil te zijn geweest met de diaconie van Twijzel over het bezit van een obligatie, die was geschonken door de weduwe van Lieuwe Jans. Hoe dit precies zat kon ik niet achterhalen, maar voor de 'fiscaal' G. Luimstra uit Augustinusga was dit niet een onaardige zaak. Hij ontvangt voor zijn werk een honorarium van 67 gulden. Een arbeider moest voor dit bedrag 20 weken werken.

Voorts valt het op dat geregeld loon wordt betaald aan een voerman voor het wegbrengen van armen naar dorpen

in de omgeving. In 1779 werd er o.a. een arme vrouw naar Twijzel vervoerd. De diaconie van toen was nog wel zo royaal om haar 'tot reisgeld' 5 stuivers en 8 penningen mee te geven. Men zag er op toe dat behoeftigen uit andere plaatsen zich niet in Buitenpost gingen vestigen; vandaar dat de voerman voortdurend werd ingeschakeld. Tussen de diaconieën van de verschillende plaatsen waren er geregeld kwesties over ondersteuning van behoeftigen, die werden uitgevochten voor het Hof van Friesland.

In 1745 procedeerden Burum en Ternaard tegen elkaar over het onderhoud van Gertie Geerts. Buitenpost was hierbij ook betrokken omdat deze vrouw in dit dorp was geboren. Het dossier over deze zaak is bewaard gebleven op het Rijksarchief te Leeuwarden. Onze diakenen hadden het er destijds maar druk mee, want meermalen moesten ze getuigenverklaringen afleggen voor het Hof van Friesland. Diaken Halbe Cornelis schrijft in het boek dat ze naar Leeuwarden was geweest om 'instruiktje' te geven. Dit kostte de diaconie van Buitenpost weegeld voor de nodige voer voor het paard van diaken Ronner, die de sjeer moest trekken, waarin de beide broeder-diaconen naar Leeuwarden reden. Uit het dossier over de zaak Gertie Geerts blijkt onder meer dat zij 'in de zomer van 1745 te Dokkum een zwaar accident heeft gehad en onder meesterhanden heeft gelegen'. Verder staat in de stukken te lezen: 'dat zij tot armoed is vervallen en dat het haar zeker onmogelijk is de kost te kunnen winnen en waarschijnlijk ook nooit zal kunnen doen'. Zij was dus blijvend invalid geworden. Verder kan men lezen dat zij na haar ongeluk 8 weken bij een gezin in Dokkum heeft gelegen en daarna naar familie in Ternaard is vertrokken. Toen zij in Dokkum lag, is onze heer meester-diacon Ronner bij de ongelukkige vrouw op bezoek geweest want hij krijgt 10 stuivers vergoed: se van tol en peerde te saam, op de reize verteert naar Dokkum wegens Gertie Geerts'.

Het valt te prijzen dat een diaken van Buitenpost zich het lot van deze vrouw aantrok, ondanks het feit dat men wettelijk niet onderhoudsplichtig was.

Maar dit werd bestreden door Burum, waar ze op verschillende adressen als ongehuwde dienstbode had gewoond. Deze diaconie zag de bui van levenslange ondersteuning hangen en probeerde er onder uit te komen. Van de kant van Burum werd voor het Hof van Friesland dan ook in een bepaald stadium van het proces gesteld: 'Als Sijnde ten volsten bekennt, dat Gertie Geerts in haer jonge jaren onderhoud van den Dorpe Buitenpost genoten heeft'. 'Tot een evident teken, dat niet 't dorp Boerum maar 't dorp Buitenpost in allen gevallen tot onderhoud van Gertie Geerts verplicht is'. Na veel getuigenverklaringen en heen en weer geschrijf tussen verschillende instanties (het dossier is zeker 8 centimeter dik), draait Burum uiteindelijk voor de kosten op. Zij had hier 5 jaar onafgebroken gewoond en was in dit dorp 'verjaard', zoals dit werd genoemd.

Ten slotte

De lezer blijft misschien zitten met een aantal vragen van bijvoorbeeld: waren er bepaalde regels bij de hulpverlening en waren er ook voorwaarden om in aanmerking te komen voor ondersteuning? Er zijn elders in het land gevallen bekend, waarin een geregelde kerkgang en een onberispelijk gedrag als eisen werden gesteld. Of dit in Buitenpost in de 18e eeuw zo is geweest, valt in de rekeningboeken niet na te gaan.

De diakenen zullen van geval tot geval hebben beoordeeld. Ongetwijfeld hebben zij rekening gehouden met de persoonlijke omstandigheden van betrokkene, zoals leeftijd, gezondheid, omvang van het eigen bezit e.d.

Ik heb geprobeerd reeds lang vergeten mensen en minder bekende gebeurtenissen min of meer tot leven te brengen.

Veel is er in de loop der eeuwen in het werk van de diaconieën veranderd, maar de opdracht voor hulp aan de medemens in moeilijke omstandigheden, is nog altijd dezelfde.

Buitenpost, augustus 1996

Dit was een publicatie van de 'Stichting Oud-Achtkarspelen', die zich ten doel stelt belangstelling te wekken voor de historie van de eigen gemeente.